

Docenten over persoonsvorming van jongeren

Willemien Lemstra

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap van Driestar hogeschool.

Samenvatting	Dit artikel gaat over het onderzoek naar de beelden die docenten in het voortgezet onderwijs hebben bij het begrip persoonsvorming. Met aan het eind een aantal suggesties voor leraren en schoolleiders, die meer willen doen met persoonsvorming.
Bronvermelding	Eindrapport Persoonsvorming literatuur en empirisch onderzoek
Thema *	Leraar
Gebruik **	Hoofd
Plaatsingsdatum	Oktober 2017
Gerelateerde artikelen	n.v.t.
Trefwoorden	Persoonsvorming leerlingen, onderwijspraktijk, geloofsvorming, karaktervorming, persoonlijkheid

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

Docenten over persoonsvorming van jongeren - Willemien Lemstra

Oktober 2017

Dit artikel gaat over het onderzoek naar de beelden die docenten in het voortgezet onderwijs hebben bij het begrip persoonsvorming (Van Gent, 2017). Naar hun ideeën was het Onderzoekscentrum van Driestar educatief benieuwd. Hebben docenten daarbij hetzelfde beeld als het beeld in de beleidsliteratuur en achterliggende wetenschappelijke literatuur? Wat zijn eventuele verschillen? Gaan docenten persoonsvorming handen en voeten geven in hun onderwijs, en als zij dat al doen, hoe spreken zij daar zelf over? Antwoorden op deze vragen vormen de kern van dit artikel. Ik sluit af met een aantal suggesties voor leraren en schoolleiders, die meer willen doen met persoonsvorming. Hierbij moet worden opgemerkt, dat het hier besproken onderzoek als 'basis' is gebruikt voor praktijkgericht vervolgonderzoek en -activiteiten door het Onderzoekscentrum van Driestar educatief.

In de diepte-interviews met negen docenten op verschillende scholen en van verschillende achtergronden ging het om de volgende vragen: Waar denkt u aan bij het begrip persoonsvorming? Wat wilt u leerlingen meegeven voor hun persoonsvorming? Kunt u voorbeelden geven van persoonsvorming uit uw eigen onderwijspraktijk? Wat ziet u gebeuren als u leerlingen *zich* ziet vormen? Zijn er ook nog anderen die daaraan bijdragen?

In de verhalen van de docenten blijkt een aantal thema's telkens terug te keren. De docenten spreken graag *inhoudelijk* over persoonsvorming en over het nastreven van een *doel* met hun onderwijs. Doelen die de docenten nastreven is het leren van zelfstandig, kritisch nadenken en het overzien van consequenties van eigen keuzes. Daarnaast worden genoemd: het verbreden van de blik, het goed voorbereid worden op een plek in de samenleving, het ontwikkelen van een gezond zelfbeeld en karakter, en 'geloofsvorming'. Opvallend was, dat dit de thema's zijn waarbij de docenten 'op het puntje van hun stoel' komen te zitten en over hun passie beginnen te spreken.

"Ja, ik wil in ieder geval proberen te laten zien vanuit de Bijbel hoe geweldig het is om een leven met God te leiden."

"Wat ik eigenlijk wil, is, leerlingen laten zien dat het mogelijk is om andere kanten op te denken, als iedereen rechtsaf gaat, is het altijd mogelijk om linksaf te gaan, dus je zou kunnen zeggen: het aanwakkeren van een soort crisis, van 'o, ik weet het niet meer, hoe zit het nou eigenlijk' en dat vind ik interessant, want op dat moment is er de mogelijkheid om compleet nieuw te denken..."

Hoe waarderen docenten persoonsvorming? Hoe zien zij hun rol? De meeste docenten blijken persoonsvorming belangrijk vinden, hoewel er ook docenten zijn die wat huiverig staan tegenover de mogelijke overschatting van dit begrip. Zij benoemen de gevaren van het teveel willen vormen van een persoon(lijkheid). Dit hangt sterk samen met hoe zij hun rol met betrekking tot persoonsvorming zien.

"In hoeverre zou ik een ander kunnen vormen? Ik weet het niet. Ik denk dat ik wel de gelegenheid een beetje aan kan dragen waarbinnenin dat gebeurt."

Voor andere docenten is hun werk zonder het vormende aspect niet denkbaar. Er zit verschil in hóe deze vorming dan plaatsvindt, namelijk bij sommige docenten meer verweven met hun vak(inhoud) en bij andere docenten naast hun vak en buiten de reguliere les om. De docenten geven soms aan

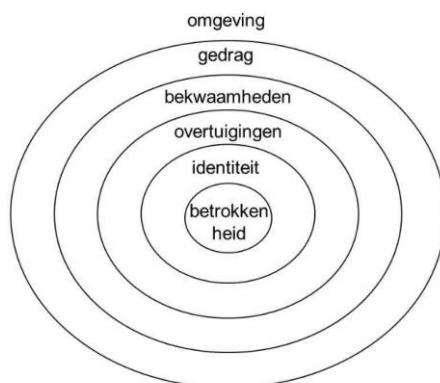
dat hun gericht zijn op vorming ten opzichte van overdragen van kennis door de jaren heen is toegenomen.

Bij dit onderzoek heb ik ook gekeken naar het verschil tussen beleidsliteratuur en wat docenten zeggen omtrent persoonsvorming. Hierbij heb ik drie manieren van kijken naar persoonsvorming gehanteerd, drie oriëntaties genoemd:

1. Persoonsvorming als proces door een ander
2. Persoonsvorming als 'autonoom' proces
3. Persoonsvorming als proces door de persoon zelf

Kan een leerling zijn eigen persoonlijkheid vormen? Hoe kijken docenten daar tegenaan? Deze vraag zorgde bij de meeste docenten voor een vrij duidelijke stellingname: De vorming vindt grotendeels plaats door de school, door een ander dan de leerling zelf.

Het meest opvallende verschil is dat de beleidsliteratuur (zoals het rapport Ons Onderwijs2032) voor ogen heeft dat leerlingen zichzelf grotendeels vormen (de derde oriëntatie), terwijl de docenten dat niet voor zich zien. Zij kennen zichzelf een belangrijke en grote rol toe in de vorming van de leerlingen (de eerste oriëntatie), groter dan de eigen rol van de leerling. Ze hebben wel oog voor de deels 'autonome' ontwikkeling van leerlingen in hun persoonsvorming (de tweede oriëntatie). Hieruit blijkt op zijn minst een discrepantie tussen het beeld dat docenten hebben en het beeld dat opkomt uit de beleidsliteratuur. Dit vraagt om een verklaring. Hiervoor zou verder onderzoek nodig zijn, maar enkele gedachten zijn: docenten nemen beleidsliteratuur niet tot zich, of beleidsliteratuur komt tot stand zonder dat heel goed naar docenten is geluisterd, of mogelijk is er (nog) iets anders aan de hand.

Aan de hand van bovenstaand 'ui-model' van Korthagen en Vasalos (2007) zou je hiernaar als volgt kunnen kijken: De beleidsliteratuur spreekt over persoonsvorming vanuit de buitenste lagen van de ui, heeft het dan vooral over de omgeving, over gedrag van leerlingen en over vereiste bekwaamheden. Terwijl de docenten daarentegen zich, uitgenodigd door de open vragen, vrij snel begeven op de binnenste lagen van de ui, dát is waar zij zichzelf positioneren en bezig zien! Zij spreken vanuit hun overtuigingen, hun identiteit en hun betrokkenheid op vorming van leerlingen. Ze willen, kortom, bezig zijn met het 'waartoe' van hun onderwijs.

"Een leerling die de school verlaat heeft hopelijk zoveel lading meegenomen, vorming meegekregen dat hij, ik zeg altijd maar zo, dat hij achter de Heere aan blijft gaan!"

Dit kunnen we ook een ethische of normatieve benadering van persoonsvorming noemen. We vinden deze ook bij Gert Biesta, als hij op een ethische wijze schrijft over persoonsvorming. Het gaat, zegt hij, in de onderwijspedagogiek om de vraag hoe we een subject van handelen en verantwoordelijkheid kunnen zijn en hoe we het kunnen worden (Biesta, 2015). In deze 'hoek' vinden

we ook Wolterstorff (2004), filosoof met belangwekkende ideeën over het onderwijs en persoonsvorming (door hem *character formation* genoemd). Hij betoogt dat leerlingen gevormd dienen te worden zodat zij geneigd worden tot verantwoordelijk gedrag (Kuiper, 2017). Hij maakt concreet hoe we dit zouden kunnen doen: door disciplineren, door ‘modellering’ door de docent (‘practise what you preach’), door het geven van overtuigende praktische argumenten voor dat gedrag en door het tonen van empathie.

Precies hier is het waar dit onderzoek is gestopt en... waar het in de lerarenkamer dóór zou mogen gaan. Waarom? In de eerste plaats omdat ik merkte (vaak na het uitschakelen van de opnameapparatuur...) dat docenten nu *te weinig* tijd hebben voor reflectie en gesprek over persoonsvorming. Ze zouden hier graag meer aandacht aan geven. Zo verzuchtte een docent: dit interview heeft me echt aan het denken gezet over persoonsvorming! In de tweede plaats, omdat de leerlingen het waard zijn.

Het gesprek aangaan met elkaar, dus! Het levert veel op! Wat staat er op het spel? Onze eigen persoonsvorming als docent! Want daarover waren de docenten het unaniem eens: persoonsvorming eindigt nooit, ook niet van henzelf. Zoals één van hen het verwoordde: “Ik denk dat persoonsvorming nooit helemaal klaar is. Het hoort wel bij een soort levenshouding dat je je niet moet laten onthutsen door nieuwe perspectieven en die nieuwe perspectieven komen pas tot je als je het gesprek met de ander aangaat...”

Gespreksvragen:

- Wat wilt u leerlingen meegeven voor hun persoonsvorming?
- Hoe kan persoonsvorming concreet gestalte krijgen op een van de manieren die Wolterstorff ons aanreikt (disciplineren, modelleren, argumenteren, empathie)? Welke manier(en) ziet u zichzelf gebruiken?
- Persoonsvorming kan niet echt worden aangeleerd, maar de docent kan wel situaties creëren waarin de persoon van de leerling wordt gevormd (zie ook Biesta, 2015). Ziet u in uw eigen praktijk deze situaties? Creëert u ze zelf en hoe doet u dit dan?
- Welke Bijbelverzen komen bij u op als u aan persoonsvorming denkt? Bevatten deze een richtlijn of keuze? Welke?

Suggestie:

Lees eens per maand met elkaar als docenten een klein stukje tekst van Wolterstorff en bespreek dit met elkaar. Zijn er aanknopingspunten met een moment in de les van de vorige dag? Hoe helpt dit stukje je in de voorbereiding voor een gesprek met een leerling dat morgen staat gepland?

Stellingen:

- Alles wat je meemaakt, vormt je.
- Vorming kan ten koste gaan van iemands persoonlijkheid.

Referenties:

Biesta, G. J. J. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Phronese.

Gent, W. van (2017). *Persoonsvorming: beeldvorming en beleidsvorming. De kijk op persoonsvorming van docenten in het voortgezet onderwijs vergeleken met beleidsliteratuur* (Masterthese). Vrije Universiteit Amsterdam.

Korthagen, F. A. J. & Vasalos, A. (2007). Multi-level learning. Naar een verbreding en verdieping van de competentiegerichte benadering. *Opleiding en ontwikkeling*, 20(4), 15-19.

Kuiper, R. (2017). Bouwstenen voor een menselijker wereld. De onderwijsfilosofie van Wolterstorff.
In: R. van Putten, B. Cusveller & R. Nijhoff (Eds.), *Denken om shalom. De praktische filosofie van Nicholas Wolterstorff* (pp. 91-102). Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.

Platform Onderwijs2032 (2015). *Ons onderwijs2032. Eindadvies*.

Wolterstorff, N. (2004). *Educating for shalom : Essays on christian higher education*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans Publishing Co.